

ЗА ЈОАКИМ КРЧОВСКИ И НЕГОВИТЕ КНИГИ

Приготвувајќи едно издание на текстовите на Јоаким Крчовски, можев да изделам повеќе моменти во врска со неговиот живот и неговите дела, на кои досега не се обрнало внимание. Ми се чинеше корисно да ги изнесам овде наедно своите забелешки, кои инаку ќе бидат интерпретирани и во предговорот кон споменатото издание.

1. За времето и луѓето

За животот на Јоаким Крчовски располагаме со сосем скудни податоци што ги извлекуваме од насловните страници на неговите пет книги и што, од друга страна, ни ги предлага народната традиција во Кратовско и Кривопаланечко. Иако од неговата смрт нè делат не повеќе од стоипедесет години, ние за него знаеме толку малку колку што за некои личности од Средниот век. Поради тоа секој дополнителен факт во врска со неговиот живот и дејност побудува интерес.

1. Преданието тврди дека Крчовски потекнува од Кичевско. За прв и единствен пат ни се дава презимето на писателот на насловната страница од „Митарства“ (1817), каде што е забележано дека книшката била преведена „трудом благоговејнаго в монасех пречестнејшаго Г. Јоакима Даскала Крчовскаго“. Тоа презиме дава извесна поткрепа за веста дека тој потекнувал од Кичево, односно Кичевско (с. Осломеи), бидејќи тоа може да се изведува од турската варијанта на името на Кичево (Крчова). Да забележаме во врска со ова дека таа варијанта е употребена во запис од 1846 година во псалтир што му припаѓал на Шишевскиот манастир кај Скопје: „писал Аврам от Крчово, село Доленце Аголско“¹⁾. Како што се гледа од овој запис, името на гратчето му претходи на попрецизното определување на потеклото на еден човек од кичевските села. Дека варијантата „Крчово“ била обична и меѓу Македонците во минатиот век, се гледа од тоа што Миладиновци ја употребиле во белешката при песната бр. 339 од својот зборник: „От Крчово, кун Дебарските места“. Можеби не треба да

¹⁾ Ѓ. Иванов, Български старини из Македония, София 1931, стр. 128.

се испушти од предвид ни тоа како овој писател го акцентира своето презиме на насловната страница на „Митарства“, каде што тој пишува „Крчовскога“. Самото поставување на акцентот врз третиот слог од крајот како да го поткрепува преданието за неговото западномакедонско потекло. Познато е дека во полза на тоа предание говорат и западномакедонските елементи во јазикот на Крчовски. Нив ги забележа веќе А. М. Селишчев во својата студија за Хаџи Јоакима и за јазикот на неговите книги.²⁾ Меѓутоа тој ги објаснуваше тргајќи од претпоставката дека тие особености им биле порано својствени и на североисточните говори и дека „во 19 век на североистокот од Македонија тие прти од говорите на Централна и Западна Македонија излегле од употреба“. Во своите предавања јас одамна сум истакнувал дека не е веројатно тие особености, кои се среќаваат спорадично насекаде во текстовите на Крчовски, да се загубиле во североисточните говори за последниве стотина години. Тоа го кажувам и во својот предговор кон изборот на текстови од Крчовски и Пејчиновиќ,³⁾ каде што како најприродно го сметам објаснението дека тие елементи се влезени кај Крчовски од неговиот роден западномакедонски говор, којшто во неговото детство можел да остави извесни трајни траги во неговиот личен исказ преку дејството на јазикот на неговата фамилија.

2. Според Ј. Иванов кај внуците на Крчовски во Крива Паланка се чувала сингелија за ракополагањето негово за свештеник, пишувана на црковнословенски, издадена во 1787 година од скопскиот митрополит Захариј (Ј. Иванов, меѓутоа, немал можност и лично да го види тој документ)⁴⁾. Во врска со ова ќе укажам на следната подробност што може да ја поткрепи донекаде веста дека таква сингелија била издадена во споменатото време: Захариј бил навистина митрополит скопски во тие години. Тој се споменува во запис од 1792 година, во Торжественик што му припаѓал на Марковиот манастир: „Знано буди вам, о читатели: сија книга обретаејсја у Скопска нахиа во манастир Марков свјатаго Димитриа. Да не дерзнет некој злиј човек да ја украднет јакоже неџи сотвориша во сеј манастир: кој книга узе, кој мошти узе, и оста манастир едно здание. Во време митрополита Захарија то бист“.⁵⁾ Податокот е интересен посебно со оглед на востанувањето на полниот список на скопските митрополити во овој период, како и во врска со нивната надлежност.

3. Се поставува прашањето за контактите на Крчовски со другите истакнати личности во македонската средина во почетокот на минатиот век. Списокот на претплатниците за „Различна поучителна наставленија“ содржи во овој поглед убав податок, на кој не се обрнало внимание. Во него се забележани имињата на Петре Теледур и Марко Теледур од с. Гари. Се работи заправо за славните резбари

²⁾ А. М. Селишчев, Хаџи Јоаким и јазик его книг. Македонски преглед IX, 3—4, стр. 133—155; X, 1—2, стр. 118—142.

³⁾ Крчовски—Пејчиновиќ, Избрани текстови, Скопје 1963, стр. 9—10.

⁴⁾ И. Иванов, *op. cit.*, стр. 142.

⁵⁾ А. М. Селишчев, Полог и его болгарское население, София 1929, стр. 143.

што ги изработиле иконостасите во Св. Јован Бигорски, Св. Спас во Скопје и во Лесновскиот манастир. Можеме да бидеме сигурни дека Јоаким се запознал и лично со нив во времето кога го работеле иконостасот во Лесново (1811 — 1814 година).

Не сме во можност со таква сигурност да тврдиме дека имало личен контакт меѓу Крчовски и неговиот помлад современик Кирил Пејчиновиќ. Меѓу претплатниците на „Чудеса пресвјатија Богородици“ и „Различна поучителна наставленија“ среќаваме неколцина од Скопје и еден од Гостивар. Но Пејчиновиќ не се наоѓа меѓу нив. Сепак е забележано во списокот кон „Различна поучителна наставленија“, меѓу „спомошествователите“ од Скопје, името на еден човек од средината на Пејчиновиќ — „Монах Михаил Пезовец“, којшто приложил десет гроша. Михаил е споменат двапати од Пејчиновиќ. Тој го придружувал Кирила при неговата посета на Старо Нагоричино, како што се дознава од натписот на еден од десните пиластри на црквата Св. Георги: „Да се знае: дојдох аз недостојни игумен Маркоманастирски Кирил јеромонах и Михаил монах родом од Пезова, јун 1813“.⁶⁾ Вториот пат Пејчиновиќ го споменува Михаила во запис од 1814 година: „Да се знае когај киниса Михаил от Марков манастира у Тетово да просит. Нокеа овде, зеде 2 книги харачински, една за него а друга за Ристота. Од рож. 1814“.⁷⁾

Ако не можеме да знаеме дали нашите први писатели во новата литература имале и некаков личен контакт, нема причина да не претпоставиме дека тие знаеле еден за друг барем преку книгите што ги објавиле. Пред сè, не е исклучено дека книшките на Крчовски, издадени две години пред „Огледало“, му го посочиле и на Пејчиновиќ патот до Универзитетската печатница во Будим.

Интересно е прашањето до колку Крчовски и Пејчиновиќ можеле да се угледаат еден на друг. Тоа прашање го постави, се чини со право, проф. Х. Поленаковиќ во врска со влијанието на текстот на насловната страница од „Огледало“ (1816) врз насловот на „Митарства“ од Крчовски (1817)⁸⁾. Потешко е да се каже дали текстовите на Крчовски оставиле трага врз содржината на „Огледало“ и „Утешение грешним“. Во „Слово заради страшен суд божиј и второе

⁶⁾ А. М. Селищев, Полог . . . , стр. 145. На истото место (белешка 2) е споменато дека Михаил бил претплатник на „Различни поучителни наставленија“ и се соопштува дека тогаш или подоцна бил монах (јеромонах) во манастирот Св. Архангел во Кучевишта и потоа даскал во Куманово (1823). Селото Пезово се наоѓа во југоисточниот дел на Кумановско. Не е исклучено, меѓутоа, дека кон 1813—1814 година Михаил бил монах во Марковиот манастир, откаде што — како што соопштува следниот запис на Пејчиновиќ — земал и „книги харачински“ за собирање милостиња.

⁷⁾ Х. Поленаковиќ, Прилози за запознавањето на Кирила Пејчиновиќа. Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот — Скопје, V, 1952, № 5, стр. 8.

⁸⁾ Х. Поленаковиќ, Страници од македонската книжевност, Скопје 1969, стр. 99.

пришествие Христово“ (Повест, 1814) на Крчовски се говори, на пример, против крвната жртва (курбанот) и пеењето на „песни дјаволски“, а тоа е еден предмет на кој се задржува и Пејчиновиќ во главната беседа во „Огледало“. Меѓутоа, текстурални совпаѓања не можат да се установаат. Кај Крчовски е споменатиот предмет засегнат кратко и со општи формулации, додека Пејчиновиќ го обработува поопширно и со конкретни податоци од секојдневниот живот. Во вакви случаи секогаш може да се работи за некој друг заеднички извор, зашто се тоа теми што ја интересирале постојано христијанската религиозно-поучна литература. Еден таков извор се проповедите на Јоан Злотоуст (сп. во „Различна поучителна наставленија“, неговото слово „Зошто Христијани не држат чиста вера и истиннаја“, во кое се осудуваат оние што празнуваат „како еретици сос игри и сос песни дјаволски“). Во „Различна поучителна наставленија“ наоѓаме одломка на словото за Богородица од Илија Минијат, кое е адаптирано во целост од страна на Пејчиновиќ во „Утешение грешним“. Меѓутоа, споредувањето покажува дека се работи за две верзии и дека Пејчиновиќ не ја користел во својот превод одломката од „Различна поучителна наставленија“. Расказот за војнот Таксиот во „Утешение грешним“ ги опишува гаволските баждарници, што е предмет на „Митарства“, но тој расказ е земен од Прологот, како што кажува и самиот Пејчиновиќ. Така, во сите овие случаи не може да станува збор за директни позајмици.

4. Еден од главните спомагачи на Крчовски, кратовскиот трговец Димитрија Филипович, го има оставено следниот интересен запис: „Знати сја кога идох аз Димишко у Пешта от Кратово 1817 маја 23 ден сос Нешоте Марков и Димитрија от Сечишта. Тога беше кол-агаси Мортеза бег Алибегово син. Тогаја се штампоса Богородици слово грешником спасение, 1817 мај 23 ден“.⁹⁾ Нашите хроничари од почетокот на минатиот век не го определувале времето со името на султанот и патријархот, ами со имињата на локалните владетели и на владиците. И Пејчиновиќ во своите записи го споменува Али-бега (покрај митрополитот скопски): „Писах сие во лето 1807 декемвриа 27 ден при митрополита кир Антима во игоменство Али-бегово време“ (Запис во Иловичката кормчија). Во запис од 1809 Пејчиновиќ го наречува Али-бега „мељун“ (проклетник).¹⁰⁾

II. За „Чудеса пресвјатија Богородици“ и „Различна поучителна наставленија“

Понатаму ќе изнесам извесен број забелешки во врска, пред сè, со структурата на двете најобемни книги на Крчовски: „Чудеса пресвјатија Богородици“ (Будим, 1817) и „Различна поучителна наставленија“ (Будим, 1819).

⁹⁾ Ы. Иванов, *op. cit.*, стр. 652.

¹⁰⁾ Сп. за овие записи: X. Поленаковиќ, Прилози за запознавањето . . . , стр. 7; Ы. Иванов, *op. cit.*, стр. 125.

1. Првата од нив била особено популарна. Обично се посочува дека таа, како и „Митарства“, доживеала повеќе изданија во XIX век. Нажалост, немав можност да ги видам тие различни изданија на двете книги, така што останува да се направи допрва споредување со првобитниот текст на Крчовски. Изданието на „Чудеса“ во Русе (1867), што го погледав, покажува друг јазичен облик. Веројатно и во другите случаи се работи за адаптација, а не за препечатување.

За „Чудеса“ е посочен и изворот: тоа е превод на третиот дел од книгата „Арматолон сатирија“ од светогорскиот монах Агапиј Ландос Критски, излезена првпат во Венеција во 1641 година. Кај Крчовски е изоставен предговорот на Агапиј и не е споменато неговото име. Во тој предговор се соопштува дека Агапиј ништо не измислувал, „ами како што најдов печатено во разни книги грчки и италијански така и препишував“. Дека некои од овие сказни се заправо многу стари, можев да установам на примерот на Чудо 12. Мотивот за тоа како девојка сама си го вади окоото, зашто нејзините очи станале причина да се разгори спрема неа страста на заводникот, го среќаваме во песната на будистичката испосница, Субха (366 — 399) во зборникот Тхеригатха¹¹). Како што покажа проф. Х. Поленаковиќ¹²) Крчовски се служел заправо со српскиот превод на Агапиевата книга, направен од Викентие Ракиќ (Венеција, 1808). Книгата содржи раскази за чудата на Богородица, со посебен наслов и реден број за секој расказ. Меѓутоа, иако последниот таков број на Крчовски е 66, бројот на расказите во неговата книга е само 61 (наспрема 69 во книгата на В. Ракиќ). Крчовски ги испуштил текстовите под бр. 22, 39, 40, 50, 55, 67, 68, 69. Расказите „О Јоанне Кукузеле“ (Чудо 20 кај Ракиќ) и „Чудо пресвјатија Богородици бившее в горе Атонској в монастире нарицаемом Лавра“ (бр. 21) тој ги пренесол на крајот на својата книга, без да ги нумерира. Иако ги извршил овие испуштања и поместувања, Крчовски не спровел доследно своја нумерација, ами кај него по 19 следува веднаш 23 чудо, по 48 следува 52, а исто така е изоставен и бројот 65. Изоставањето на текстовите не станало без посебна причина, ами е резултат на една цензорска интервенција на Крчовски. Тој не ги допуштил во својот превод оние текстови за кои сметал дека може да му се приговори од страна на турската власт, како и оние што не му биле по вкус поради нивната премногу скокотлива фабула. Меѓу првите посебно изразит пример е расказот бр. 22 (О свјатеј обители Ивиоров и о свјатеј иконе дверници) којшто, во верзијата на Ракиќ, завршува со овие зборови: „Премда плаћају (монасите од Атос) многе и тешке дани Турком, но сасвим никога празна не пропуштају, и манастири и скитови равнеже. Всеблагий Бог да смилуе се молитвами Богоматере, да опровергне агарјанское насилие и преда Христољубивом царју, да престану гоненија и тиранства, амин“. Во расказот бр. 21, во кој се расправа за создавањето на Великата Лавра атонска,

¹¹) Сп. Vesna Krmpotić, *Hiljadu lotosa*, Beograd 1971, стр. 237—239.

¹²) Х. Поленаковиќ, За првиот превод од српската книжевност на македонски јазик. Македонски јазик XVIII 1967, стр. 47—68.

се евоцираат настани од византиската историја од X век и меѓу другото како Никифор војувал против варварите „и божиеју помоштију завладао Критом“, така што „освободи се свјата Гора страха варварског“. Крчовски го скратил многу текстот, елиминирајќи ги ваквите места. Очевидно тој не се осмелувал да ги вклучи во својата книга, како што ги избегнал и расказите во кои се кажува за случки од Крит од времето кога островот бил под венецијанска власт (бр. 67 и 68). Чувството на срам и мерка кај Крчовски го повредувале овие текстови: О кровосмешивој и чадоубијце, јуже Богомати осужденија освободи (39), О преданом бесу еште во утроби матернеј (40), О мужу и жени, сохраним девство в супружестве (50), О соблудившем клирике и утопившемсја в реце и от мертвих воскресшем (55). Најпосле расказот бр. 69 (Видение дивное јако Бог умолим бивает, молитвами Богоматере преклоњаем) можеби не му одговарал поради тоа што во него и не се кажува за некое чудо станато на овој свет, ами само за тоа што му се призрело „во изступлении“ на еден побожен духовник. Секако дека овој цензорски зафат претставува интересен момент во оцртувањето на профилот на овој наш книжевник, за животот и работата на кого располагаме со толку малку податоци. Останува отворено прашањето дали во случајов се работи за строга самоцензура или Крчовски можел да добие и отстрана сугестија за испуштањето на споменатите текстови, особено од епископот кустендилски Авксентиј, покровител на изданието, којшто природно би требало да биде заинтересиран за тоа на каква книга му се става името. Освен споменатите текстови, Крчовски го испуштил и предговорот на Агапиј Критски. За тоа не постоеле причини од онаков карактер како за испуштањето на расказите. Но штом еднаш се решил да не го споменува авторот, Крчовски морал да биде доследен. Во чудо 53 тој ја испушта затоа последната реченица (кај Ракиќ: Ово сам нашао рукописно у Светој гори и тако преписао како сам нашао). Во чудо 9, меѓутоа, тој го испушта вториот, поголем, дел на текстот, во кој Агапиј Критски се повикува и на својот предговор. Скратувањето во овој случај не излегло многу среќно, бидејќи е направено на местото каде што се ветува да се раскаже едно чудо на св. Григориј, а самиот тој расказ е испуштен заедно со останатиот текст.

2. „Различна поучителна наставленија“ е последната и најобемна книга на Крчовски. Основата на нејзината содржина ја сочинуваат толкувања на места од Евангелието, Апостолот, Псалтирот, како и на некои молитви и символот на верата. Еден доста долг текст, пишуван во форма на прашања и одговори, му е посветен на храмот, на свештените посуди и одежди. Покрај тоа имаме, вклучени на различни места во книгата, повеќе проповеди од црковните отци, особено од Јован Златоуст, како и одделни поуки, изреки, па дури и објаснувања на нејасни зборови и имиња. Книгата е составена непрегледно, понекогаш не е сосем лесно да се издели еден текст од друг. На Јоаким Крчовски, веројатно веќе човек во напредната возраст, понекаде му попустило вниманието, така што има случаи на повторувања.

Повторени се на различни места не само некои изреки и глоси, ами и поголеми текстови. Така, зловото на Јоан Златоуст за ползата од читањето и слушањето на светото писание се среќава во две парафрази (сп. стр. 59 — 61 и 170 — 173). Две верзии на еден текст претставуваат: Слово ради кој терпи беди и неволи . . . (стр. 7 — 10) и Слово свјатого Јоанна Златоустаго (стр. 308 — 309). Ист е случајот и со текстот што следува по нив (пак од Златоуст) за тоа што значи да претстои гаволот пред Бога (от книги Маргарит, стр. 10 — 11 и Зри што е дар и служба чиста Богу, стр. 310). Едно од изразитите повторувања е направено и со толкувањето на евангелискиот стих „Аз же глагољу вам љубите враги вашја“ (Матеј, глава 5; сп. стр. 175 — 176 и 283). На две места (стр. 76 и 161) се зборува и за прстенот како симбол на брачната верност. Во сите овие и други случаи не се работи за буквално повторување, ами за варијанти на дадениот текст.

Blaže KONESKI

AU SUJET DE JOAKIM KRČOVSKI ET DE SES LIVRES

R é s u m é

Dans la première partie de cette étude, l'auteur attire l'attention sur quelques données non utilisées jusqu'à présent concernant la biographie de Joakim Krčovski, écrivain macédonien du début du siècle dernier.

Dans la deuxième partie de l'étude, l'auteur examine la structure des livres de Krčovski „Miracle de la Très Sainte Vierge“ (1817) et „Divers indications instructives“ (1819).

L'auteur attire surtout l'attention sur le fait de l'autocensure, vu les conditions créées par le gouvernement turc, et aussi sur les variantes des mêmes motifs (dans le deuxième livre).